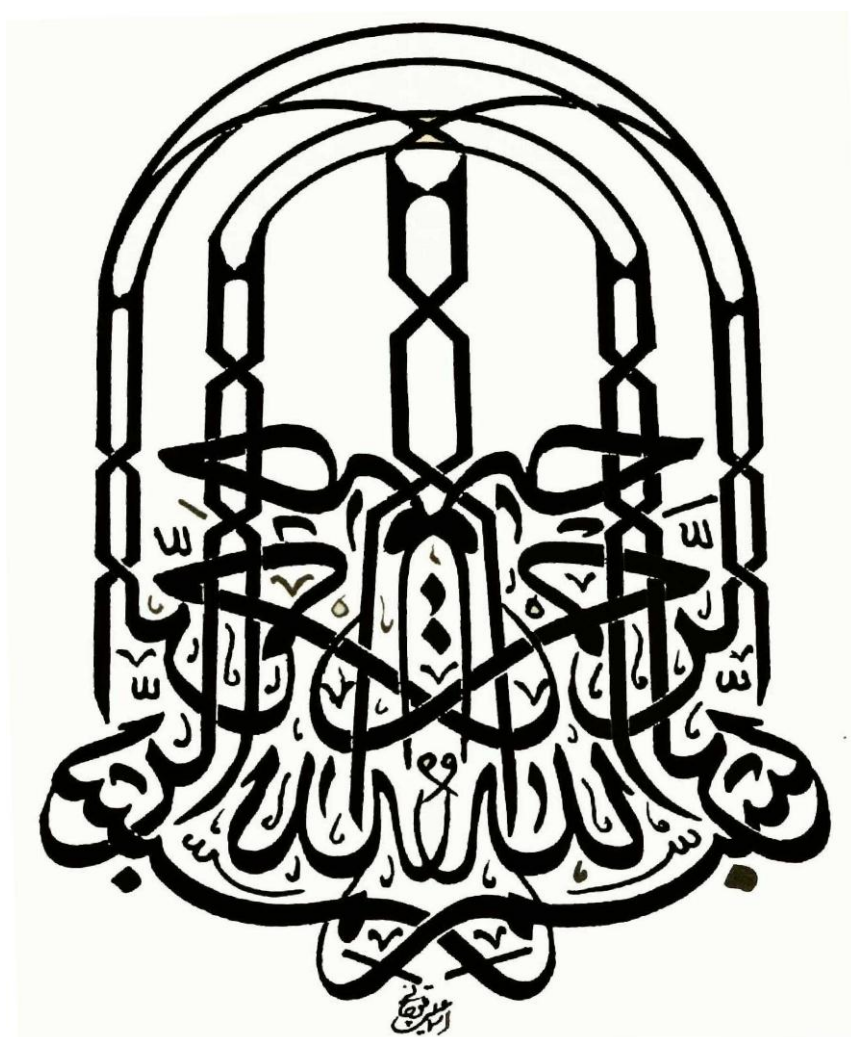

دانشکده اصول الدین

قم

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

ویژگی ها و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیهما السلام

در قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی دیاری بیدگلی

استاد مشاور:

دکتر حیدر علی رستمی

نگارش:

سمیه معین الدینی

تابستان ۱۳۹۱

كلية اصول الدين

قم

قسم علوم القرآن و الحديث

رسالة الماجستير

عنوانها:

خصائص و تعاليم شريعة إبراهيم عليه السلام

في القرآن الكريم

استاذ المشرف:

الدكتور محمد تقى ديارى بيدگلى

استاذ المشاور:

الدكتور حيدر على رستمى

اعداد:

سميّه معين الدينى

السنة: ١٤٣٣

این اثر اگر قابل تقدیم است، تقدیم به:
ابراهیم خلیل علیه السلام که این رساله مزین به نام بلند
اوست؛

به پیشگاه نور مجسم، عصاره خلقت، صاحب
خلق عظیم، پیامبر کریم صلی الله علیه و آله
و سلاله پاکش که همواره توسل به
ساحت قدسی آنهاست؛

به روح بلند علامه
بزرگوارسید مرتضی عسکری رحمته الله، بزرگ مرزبان
مکتب تشیع و
مؤسس دانشکده اصول الدین؛

به
پدر و مادر عزیزم که وجودشان بارقه ای از لطف و
رحمت الهی است.

سپاس و حمد سزاوارخدایی است که ستایشگران از مدح او عاجز و کوشندگان از ادای حقش درمانده- اند.

سپاس

از استاد فرزانه جناب آقای دکتر دیاری که در نگارش این پایان نامه، از هیچ راهنمایی دریغ نوزیدند؛

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر رستمی که در طی این مسیر از مشاوره‌های ایشان بهره مند شدم؛

و از استاد خوبم جناب آقای دکتر زاهدی که از محضرشان درس‌ها آموخته‌ام.

و تشکر و قدردانی از همه استادانی که در راه علم‌آموزی و آشنا شدن با کلام وحی، یاریم کردند و از

دانش آن‌ها بهره‌مند شدم.

در پایان از خانواده‌ام تشکر می‌کنم که رنج فراوان دیدند و زحمت بسیار کشیدند، به‌ویژه مادر و پدر

عزیز و مهربانم که با شکیبایی در تمام مراحل مرا مشوق، یار و همراه بودند و همه دوستانم که یاریگر

من در این تحقیق بودند.

چکیده

این پژوهش در پی این است که ویژگی‌ها و آموزه‌های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام را مورد بررسی قرار دهد. قرآن کریم برای آیین حضرت ابراهیم علیه السلام ویژگی‌هایی چون توحیدی بودن، اعتدال‌گرایی، عقلانیت، برگزیدگی و آسانی و آموزه‌هایی چون آموزه‌های اعتقادی، شعائری و اخلاقی را بیان می‌کند.

دین حضرت ابراهیم علیه السلام، دینی توحیدی، به دور از افراط و تفریط و مطابق با فطرت انسان‌ها است. چنان که احتجاج‌های آن حضرت بر محور توحید است. خداوند متعال پیوسته پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را به پیروی از این آیین امر می‌کند، چراکه این آیین از طرف خداوند برگزیده شده است و روی‌گردانی از آن ناشی از سفاقت است.

حضرت ابراهیم علیه السلام قوم خود را با ساده‌ترین بیان به توحید و معاد توجه داده است. آموزه‌هایی مانند نماز، زکات، روزه، اعتکاف در این دین مطرح بوده است؛ اما کیفیت آن‌ها چندان واضح نیست. نماز در این آیین از چنان جایگاهی برخوردار است که، هدف از سکونت فرزندان ابراهیم علیه السلام و تجدید بنای کعبه، برپایی آن عنوان شده است و اهمیتش تا حدی است که حضرت ابراهیم علیه السلام در مناجات‌های خود، از خداوند درخواست می‌کند او و نسلش را از نماز گزاران قرار دهد. یکی دیگر از برجسته‌ترین آموزه‌های این آیین، حج است، چنان‌که آن حضرت مأمور می‌شود طی یک فراخوان عمومی، مردم را به مناسک حج دعوت کند. سپس از خداوند درخواست می‌کند کیفیت مناسک را به ایشان نشان دهد.

حضرت ابراهیم علیه السلام در دعوت خود همواره به مباحث اخلاقی تأکید کرده است. آموزه‌های اخلاقی این آیین، شکرگزاری، ذکر خدا، نیکی کردن، دعا، تزکیه نفس، عبرت‌آموزی، سلام کردن و مهمان‌نوازی است.

واژگان کلیدی: آیین، ابراهیم، توحید، اعتدال‌گرایی، حج، دعا، مهمان‌نوازی

فهرست مطالب

فصل اوّل: کلیات.....	۱
۱.۱. معرفی مسأله.....	۲
۲.۱. بیان اهمیّت مسأله.....	۲
۳.۱. پیشینه تحقیق.....	۳
۴.۱. سؤالات تحقیق.....	۶
۶.۱. روش تحقیق.....	۶
فصل دوم: ویژگی های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام	۷
۱.۲. توحیدی بودن.....	۹
۱.۱.۲. اعتقادات غیرتوحیدی معاصران ابراهیم علیه السلام	۱۰
۲.۱.۲. دعوت به توحید از سوی ابراهیم علیه السلام	۱۱
۱.۲.۱.۲. آغاز دعوت از خویشان.....	۱۱
۲.۲.۱.۲. دعوت بت پرستان.....	۱۵
۳.۲.۱.۲. دعوت اجرام پرستان.....	۱۷
۴.۲.۱.۲. الگو بودن دعوت ابراهیم علیه السلام به توحید.....	۲۰
۲.۲. اعتدال گرایی.....	۲۴
۳.۲. عقلانی بودن.....	۳۱
۱.۳.۲. سفیه بودن اعراض کنندگان از آیین حضرت ابراهیم علیه السلام	۳۱
۲.۳.۲. ظهور عقلانیت در برهان های توحیدی حضرت ابراهیم علیه السلام	۳۳
۱.۲.۳.۲. برهان حیات و مرگ.....	۳۳
۲.۲.۳.۲. برهان محبت.....	۳۴
۳.۲.۳.۲. برهان لزوم متابعت جاهل از عالم.....	۳۶
۴.۲.۳.۲. برهان هدایت.....	۳۷
۴.۲. برگزیدگی.....	۳۹
۵.۲. آسانی.....	۴۲

فصل سوم : آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام	۴۷
۱.۳. آموزه های اعتقادی	۴۷
۱.۱.۳. توحید	۴۷
۲.۱.۳. معاد	۵۱
۲.۳. آموزه های شعائری	۵۸
۱.۲.۳. طهارت	۵۱
۲.۲.۳. نماز	۶۱
۳.۲.۳. زکات و کمک به نیازمندان	۶۴
۴.۲.۳. روزه	۶۷
۵.۲.۳. اعتکاف	۶۹
۶.۲.۳. حج	۷۱
۱.۶.۲.۳. قربانی	۷۹
۲.۶.۲.۳. طواف	۸۰
۳.۳. آموزه های اخلاقی	۸۴
۱.۳.۳. شکرگزاری	۸۴
۱.۱.۳.۳. شکرگزاری در قالب مناجات با خدا	۸۵
۲.۱.۳.۳. شکرگزاری در قالب یادآوری نعمت و اظهار آن	۸۶
۲.۳.۳. ذکر خدا	۸۸
۳.۳.۳. دعا	۸۹
۱.۳.۳.۳. آداب دعا	۹۰
۱.۱.۳.۳.۳. تمسک به ربوبیت	۹۰
۲.۱.۳.۳.۳. یادآوری نعمت های الهی	۹۱
۳.۱.۳.۳.۳. درخواست آمرزش و قبولی توبه	۹۱
۴.۱.۳.۳.۳. ستایش خداوند با صفات شایسته	۹۱
۵.۱.۳.۳.۳. اخلاص در امور	۹۲
۶.۱.۳.۳.۳. توکل و اعتماد به خداوند	۹۲
۷.۱.۳.۳.۳. حکیمانه دعا کردن	۹۳
۸.۱.۳.۳.۳. توجه به مکان و زمان	۹۶
۹.۱.۳.۳.۳. ذکر اسماء حسناى الهی	۹۶
۴.۳.۳. نیکی کردن	۹۸
۵.۳.۳. تزکیه نفس	۹۹
۶.۳.۳. عبرت آموزی	۱۰۱
۷.۳.۳. سلام کردن	۱۰۴

۱۰۶.....	۱.۳.۳ مهمان نوازی.....
۱۰۹.....	فصل چهارم : نتیجه گیری.....
۱۱۵.....	ضمائم.....
۱۱۵.....	فهرست آیات.....
۱۲۰.....	فهرست روایات.....
۱۲۲.....	فهرست منابع.....

فصل اوّل: کلیات

۱.۱. معرفی مسأله

۲.۱. بیان اهمّیت مسأله

۳.۱. پیشینه تحقیق

۴.۱. سوالات تحقیق

۵.۱. روش تحقیق

۲.....ویژگی های و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم

آن چه در این فصل مورد ارزیابی قرار می گیرد، کلیاتی درباره موضوع بحث، ویژگی ها و آموزه های دین حضرت ابراهیم علیه السلام می باشد. عناوین مطرح در این فصل عبارت است از : معرفی مسأله، بیان اهمیت مسأله، پیشینه تحقیق، سؤالات تحقیق و در نهایت به روش تحقیق می پردازیم.

۱.۱. معرفی مسأله

دین حضرت ابراهیم علیه السلام به عنوان منشأ ادیان ابراهیمی، همواره مورد توجه بوده است. قرآن کریم تأکید ویژه ای بر این آیین توحیدی دارد. سؤال اساسی که در این جا مطرح است، این است که قرآن کریم چه ویژگی ها و آموزه هایی را برای آیین حضرت ابراهیم علیه السلام مطرح می کند؟ این نوشتار در پی بیان ویژگی ها و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم است. قرآن کریم در خلال آیات مختلف از آیین حضرت ابراهیم علیه السلام سخن به میان می آورد و ویژگی ها و آموزه هایی را برای این آیین بیان می دارد. آموزه هایی در قالب آموزه های اعتقادی، شعائری و اخلاقی برای این دین بیان می کند.

۲.۱. بیان اهمیت مسأله

یکی از مباحثی که در حوزه قرآن مطرح می باشد، آیین حضرت ابراهیم علیه السلام است. قرآن کریم برای این دین توحیدی که منشأ ادیان ابراهیمی است، ویژگی ها و آموزه هایی را بیان می کند.

اهمیت از آن جهت است که قرآن کریم روی این آیین الهی تأکید ویژه‌ای دارد و پیوسته به پیامبر گرامی اسلام ﷺ تأکید می‌کند که از این آیین پیروی کند. بنابراین بررسی ویژگی‌ها و آموزه‌های چنین آیینی امری ضروری است.

این تحقیق نظری است و فواید علمی چندی بر آن مترتب است: ابراهیم علیہ السلام نزد یهودیت و مسیحیت، دارای جایگاهی والا است. نام ایشان پیوسته همراه با احترام و قداست برده می‌شود. یهودیان خود را، از نسل حضرت ابراهیم علیہ السلام می‌دانند و از این رهگذر افتخار می‌کنند که هم فرزند جسمانی و هم فرزند روحانی آن حضرت هستند.

عظمت حضرت ابراهیم علیہ السلام به حدی است که وی همواره موجب نزاع یهودیت و مسیحیت و اسلام بوده است و هر یک، آن حضرت را از خود می‌دانند. از این رو، خدای متعال فرموده است: ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا﴾^۱، با این تحقیق دانسته خواهد شد که انتساب یهودیت و مسیحیت به حضرت ابراهیم علیہ السلام منتفی است و قرآن کریم ادعای یهود و نصاری را برای انتساب حضرت ابراهیم علیہ السلام به خودشان رد می‌کند.

خداوند متعال آیین اسلام را همان آیین حضرت ابراهیم علیہ السلام معرفی می‌کند. دین حضرت ابراهیم علیہ السلام را صراط مستقیم معرفی می‌کند و در آیات متعددی به پیامبر اکرم ﷺ دستور می‌دهد که از دین توحیدی حضرت ابراهیم علیہ السلام پیروی کند.

از رهگذر این تحقیق مشخص خواهد شد که برخی از مناسک و عباداتی که در دین اسلام به آن امر شده است، نظیر: نماز، روزه، حج، زکات و... در دین حضرت ابراهیم علیہ السلام سابقه داشته است، و دین اسلام تکمیل شده‌ی دین حضرت ابراهیم علیہ السلام است.

۳.۱. پیشینه تحقیق

حضرت ابراهیم علیہ السلام به عنوان اولین پیامبر اولوالعزم که دارای حیاتی برجسته، از جنبه‌های متعدد مورد توجه بوده است. خداوند متعال در قرآن کریم و ائمه علیهم السلام در روایات، به ویژگی‌های برجسته حیات و آموزه‌های ایشان اشاره کرده‌اند.

۴.....ویژگی های و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم
در این مجال کوتاه به بیان سابقه تألیفاتی که در محورهای مختلف در این زمینه به نگارش درآمده-
است، می پردازیم.

الف: کتب تاریخ عمومی؛ مانند تاریخ یعقوبی، تاریخ طبری و المنتظم ابن جوزی، این دسته از
کتابها عمدتاً پیرامون زندگی نامه، حوادث و به طور کلی داستان حضرت ابراهیم علیه السلام پرداخته اند.

ب: کتابهای قصص الأنبياء و تاریخ انبياء؛ مانند قصص الأنبياء ابن کثیر، قصص الأنبياء جزائری،
که عمدتاً به داستان قرآنی و وقایع و مقامهای حضرت ابراهیم علیه السلام پرداخته اند.

ج: کتابهای تنزیه الأنبياء و عصمة الأنبياء؛ عصمة الأنبياء فخر رازی. که برخی شبهات پیرامون
آن حضرت را پاسخ داده اند.

در این کتابها از آیین حضرت ابراهیم علیه السلام سخنی به میان نیامده است، و فقط در منابع تاریخ
عمومی؛ ضمن بیان عقاید اعراب جاهلی، اشاره خیلی مختصری به برخی از آموزه های دین حضرت
ابراهیم علیه السلام شده است.

د: کتب ادیان

۱. درآمدی بر تاریخ ادیان در قرآن، عبدالرحیم گواهی. به بیان برخی از آیات قرآن در زمینه
حضرت ابراهیم علیه السلام و دین ایشان می پردازد، بدون اینکه توضیحی در این زمینه داده شود.

۲. تاریخ ادیان و مذاهب جهان، عبدالله مبلغی. در خلال بحث از عقاید اعراب جاهلی از گروهی از
حنفاء نام می برد که منسوب به حضرت ابراهیم علیه السلام بودند و اعتقادات خاصی داشتند. نویسنده این کتاب
به صراحت می گوید: «به طور کلی آئین حنیف یک اندیشه خالص و ناب توحیدی بوده و دارای مناسک
و مراسم خاصی نبوده است.»^۱

و: در دوران معاصر نیز، در رابطه با شخصیت و سیمای حضرت ابراهیم علیه السلام کتابها و پایان نامه-
های بسیاری نوشته شده است. برخی از آنها عبارتند از:

۱. حیاة ابراهیم، محمود شلبی.

۱. مبلغی آبادانی، عبدالله، تاریخ ادیان و مذاهب جهان، دوم، حرّ، قم ۱۳۷۶ ش، ج ۲، ص ۸۷۰.

۲. مع الأنبياء في القرآن الكريم، عفيف عبدالفتاح طباره.

۳. سیره پیامبران، آیه الله جوادی آملی.

۴. ابراهیم قهرمان توحید، محمد نقدی.

۵. زندگی حضرت ابراهیم علیه السلام در روایات مدرستین.^۱

۶. سیمای حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن و عهدین.^۲

این منابع نیز بدون بحث از آیین آن حضرت، به زوایایی از زندگانی و رسالت حضرت ابراهیم علیه السلام پرداخته‌اند.

پایان نامه، بررسی تطبیقی دین اسلام و حنیف از منظر آیات و روایات.^۳ نیز به صورت تطبیقی دین حنیف را با دین اسلام بررسی کرده است، و مواردی از آموزه‌های دین حضرت ابراهیم علیه السلام را با آموزه‌های اسلامی مقایسه کرده است.

۵. تفاسیر

برخی از تفاسیر نیز، به صورت تلویحی در ضمن تفسیر آیات مربوط به حضرت ابراهیم علیه السلام، به بیان ویژگی‌ها و آموزه‌های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام پرداخته‌اند، مانند تفسیر مجمع البیان فی تفسیر قرآن، طبرسی، المیزان فی تفسیر القرآن، علامه سید محمد حسین طباطبایی، تفسیر نمونه، آیه الله مکارم شیرازی، تفسیر تسنیم آیه الله جوادی آملی، جامع البیان طبری.

علی‌رغم کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقالات علمی متعدد، که در این زمینه نگارش یافته است، اثر مستقلی در موضوع ویژگی‌ها و آموزه‌های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام نوشته نشده است. موضوع ویژگی‌ها و آموزه‌های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم، از موضوعات جدید است، که کمتر در خصوص آن تحقیق صورت گرفته است. بیشتر مباحث مطرح شده در این رساله با نوآوری نگارش یافته است.

۱. ملیحه سادات سیدرضا، راهنما دکتر مجید معارف، دانشکده اصول الدین قم، ۱۳۸۰.

۲. محمد اسحاق اشرفی، راهنما دکتر محمدباقر قیومی، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی، ۱۳۸۴.

۳. زهرا مصلحیان، راهنما دکتر جعفر نکونام، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.

۶.....ویژگی های و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم

با توجه به این که بحث ویژگی ها و آموزه ها که هر یک زیر بحث هایی متعدد در حوزه های اعتقادی، تاریخی، سیره، فقه، اخلاق، تفسیر و احادیث داشتند، لازم بود به همه منابع مراجعه شود و منابع در حوزه قرآن و تفسیر محدود نشود. اما به طور کلی منبع اصلی در این رساله تفاسیر گرانسنگ شیعه و سنی است.

۴.۱. سؤالات تحقیق

۱.۴.۱. سؤالات اصلی

۱.۴.۱.۱. ویژگی های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن چیست؟

۱.۴.۱.۱. آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن چیست؟

برای پاسخ دادن به سوال اصلی و مشخص ساختن آن، سؤالات دیگری نیز مطرح می گردد که می تواند در یافتن پاسخ سوال اصلی مفید باشد.

۲.۴.۱. سؤالات فرعی

۱.۲.۴.۱. دعوت حضرت ابراهیم علیه السلام مبتنی بر چه محوری است؟

۲.۲.۴.۱. در احتجاج های حضرت ابراهیم علیه السلام چگونه عقلانیت ظهور پیدا می کند؟

۳.۲.۴.۱. ارائه مناسک به حضرت ابراهیم علیه السلام شامل چه مواردی و چگونه بوده است؟

۶.۱. روش تحقیق

بیشترین شیوه ای که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است، شیوه کتابخانه ای و استفاده و کتاب ها و نرم افزارها است. در گام اول تمام آیات قرآن جستجو شد، آیاتی که مربوط به حضرت ابراهیم و آیین ایشان بود، استخراج شد و سپس با مراجعه به کتاب معجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم و فرهنگ قرآن، آیات مربوط به هر بحث گردآوری شد، سپس با مراجعه به کتب تفسیری و کلامی و... کار مطالعه و جمع آوری مطالب مورد نیاز تحقیق به صورت فصل به فصل صورت گرفت؛ بعد از تفکیک فیش ها، تنظیم و دسته بندی انجام شد و سپس به پردازش و تحلیل اطلاعات پرداخته شد.

فصل دوم: ویژگی های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام

۱.۲. توحیدی بودن

۲.۲. اعتدال گرایی

۳.۲. عقلانی بودن

۴.۲. برگزیدگی

۵.۲. آسانی

۸.....ویژگی های و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم

از دیدگاه قرآن کریم حضرت ابراهیم علیه السلام یکی از پیامبران صاحب کتاب آسمانی^۱ و از پیامبران اولوالعزم و از بزرگترین شخصیت های الهی است و در میان پیامبران دیگر از امتیازات ویژه ای برخوردار است. همین امتیازات موجب گردید او در نزد پروردگارش به والاترین مقامات ممکن برسد و تمام مقامات انسانی را درنوردد. سرانجام از سوی خداوند به پیشوایی بشر برگزیده شد. پدر پیامبران بعد از خود و مقتدای یکتاپرستان گردید. به خاطر همین امتیازها بود که حضرت علی علیه السلام - ضمن نامه به معاویه - به نسبش با حضرت ابراهیم علیه السلام افتخار می کند و معاویه به ایشان خرده می گیرد که چرا سراسر نامه ات از قرابت و خویشاوندی با ابراهیم سخن گفته ای و به خویشاوندی با محمد صلی الله علیه و آله و سلم اکتفا نکرده ای.^۲

۱. قرآن کریم کتاب آن حضرت را به نام صف ابراهیم معرفی می کند: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ﴾ (اعلی/ (۱۹-۱۸) مراد از صف ابراهیم همان الواحی است که وحی انجام شده به حضرت ابراهیم علیه السلام در آن نوشته شده بود. برخی مفسرین با استناد به برخی روایات شمار صحیفه های حضرت ابراهیم علیه السلام را ده دانسته اند. چنان که از ابودر روایت شده است که گفت به حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم عرض کردم خداوند چند کتاب نازل نموده است؟ فرمود یکصد و چهارده کتاب، ده کتاب بر آدم، پنجاه کتاب بر شیث سی کتاب بر ادریس، ده کتاب بر «ابراهیم» و نیز تورات، انجیل، زبور و فرقان (قرآن کریم) را بر موسی، عیسی، داوود، محمد صلی الله علیه و آله و سلم نازل نموده است. (رک: مکارم- شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، اول، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۴ ش، ج ۴، ص ۲۱۵؛ بلاغی، عبدالحج، حجة التفاسیر و بلاغ الإکسیر، بی- جا، حکمت، قم، ۱۳۸۶ ق، ج ۱، ص ۶۹). در روایتی امام صادق علیه السلام می فرماید در نزد ما صف ابراهیم می باشد. رک: صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ ق، ص ۱۳۵. در روایتی دیگر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از محتوای صف خبر می دهد که مشتمل بر مثل ها و اندرز است، دادرسی مظلومان و همچنین این که بر عاقل لازم است که اوقات خود را بر چهار ساعت تقسیم کند؛ ساعتی برای مناجات، ساعتی برای تفکر، ساعتی برای حسابرسی نفس و ساعتی را صرف تهیه خوراک و لذت های حلال کند و همچنین سزاوار است که خردمند برای سه چیز مسافرت کند ۱. کسب تجارت (اصلاح امور دنیا) ۲. معاد (تحصیل و سفر حج) ۳. لذت حلال (سیاحت) و همچنین لازم است که بصیرت به زمانه، حفظ زبان و درک موقعیت خویش را داشته باشد. (رک: دیلمی، حسن، إرشاد القلوب إلى الصواب، اول، شریف رضی، قم، ۱۴۱۲ ق، ج ۱، ص ۱۴۰؛ شیخ صدوق، الخصال، اول، جامعه مدرسین، قم، ۱۳۶۲ ش، ج ۲، ص ۵۲۵؛ طبری، محمد بن جریر، تاریخ الأمم والملوک، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، سوم، دارالتراث، بیروت، ۱۳۸۷ ق، ج ۱، ۳۱۳؛ ابن جوزی، أبو جعفر عبد الرحمن بن علی بن محمد، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک، تحقیق محمد عبدالقادر عطا و مصطفی عبدالقادر عطا، اول، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، ص ۱۴۳).

۲. رک: ثقفی کوفی، ابواسحاق ابراهیم بن محمد، الغارات، تحقیق جلال الدین حسینی ارموی، انجمن آثار علمی، تهران، ۱۳۵۳ ش.

ج ۱، ص ۲۰۲.

در این فصل از نوشتار به بیان ویژگی های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام می پردازیم. در این نوشته آیین به معنای دین گرفته شده است.^۱

۱.۲. توحیدی بودن

اصل توحید از جایگاهی والا در میان اصول اعتقادی دینی برخوردار است به گونه ای که دیگر اصول اعتقادی، بر این اصل استوار گشته اند و در طول تاریخ بشریت، محور اصلی دعوت پیامبران الهی، به ویژه حضرت ابراهیم علیه السلام بوده است. آنان نخستین و مهمترین گفتاری که با مردم عصر خود داشتند، توجه و آگاهی آن ها به پذیرش توحید و پرهیز از کفر و شرک بود. قرآن کریم چنین می فرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾؛ «و پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم مگر اینکه به او وحی کردیم که: «خدایی جز من نیست، پس مرا پرستید.»^۲

توحید به معنای اعتقاد به یگانه بودن خداست. به این معنا که در مقام فکر و اندیشه، شریک و رقیبی در آفرینش جهان هستی و برقراری نظم و نظام آن، برای وی قائل نشویم و در مقام عمل، جز در برابر او، برای هیچ کس و هیچ چیزی سر تعظیم فرود نیاورده و آن را سجده و پرستش ننماییم.

به هر روی، توحید و اعتقاد به یگانگی پروردگار متعال در جان آدمی و در فطرت پاک هر انسانی موجود است و تا زمانی که زنگار گناه و انحراف از مسیر حقیقت وی را فرا نگیرد، موحد واقعی است و در آن صورت می تواند راه تعالی و کمال را بیپیماید و به سر منزل تقوی و یقین برسد.

لقمان در نخستین پند خود به فرزندش چنین می فرماید: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾؛ «ای پسر! چیزی را همتای خدا قرار مده که شرک، ظلم بزرگی است».^۳ لقمان نخستین سخن خود را، همان نخستین سخن همه پیامبران علیهم السلام قرار داده که در سرلوحه تبلیغات و برنامه های پیامبران

۱. رک: دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، (زیر نظر محمد معین)، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۱ ش، ج ۳۴، ص ۵۷۲، ج ۴۲، ص ۳۵۱؛ معین،

محمد، فرهنگ فارسی معین (یک جلدی)، دهم، سرایش، تهران، ۱۳۸۶ ش، ص ۶۷۱، ۴۸۱.

۲. انبیاء/۲۵، درسراسر این تحقیق از ترجمه محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

۳. لقمان/۱۳.

۱۰.....ویژگی های و آموزه های آیین حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن کریم

علیه السلام و مکاتب آسمانی می درخشید و می درخشد و آن یکتاپرستی و پرهیز از هرگونه شرک است، سپس به ذکر علت آن پرداخته و آن این که شرک و انحراف از صراط توحید و یکتاپرستی، ظلم بزرگ است. امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید: «إِنَّ أَسَاسَ الدِّينِ التَّوْحِيدُ وَالْعَدْلُ»؛ پایه و محور دین یگانگی و عدالت خداوند است.^۱

توحید، دارای مراتب و درجاتی است و توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید افعالی، توحید عبادی از مهم ترین گونه های آن به شمار می روند.

سیره حضرت ابراهیم علیه السلام ابعاد گوناگونی دارد و یکی از مهمترین آن ها مبارزات پی گیر ایشان در راه توحید و مبارزه با شرک و طاغوت است و ابراهیم علیه السلام پرچمدار بزرگ اندیشه توحید است. دینی که حضرت ابراهیم علیه السلام به آن دعوت می کرد، اسلام راستین و هدفش پروردگار یکتاست. ایشان در سراسر زندگی خود علاوه بر مبارزه با شرک، بشر را به توحید و دین حنیف هدایت کردند. در ادامه به بررسی توحیدی بودن آیین حضرت ابراهیم می پردازیم.

۲.۱.۱. اعتقادات غیرتوحیدی معاصران ابراهیم علیه السلام

در زمان پادشاهی نمرود بن کنعان، در زمان ابراهیم خلیل علیه السلام، مردم بابل به پرستش معبودهای باطل پرداخته و از خدای تعالی روی گردانده بودند. در برخی تواریخ آمده، نمرود اولین کسی بود که آتش می - پرستید و بر آن سجده می کرد.^۲ او از جهالت و سبک مغزی مردم زمان خود سوءاستفاده کرد و حتی ادعای خدایی کرد و خود را رب الارباب خواند.

بنابراین انواع و اقسام شرک وجود داشت و به طور کلی سه نوع پرستش در آن سرزمین وجود داشت. در آن زمان مردم، فرهنگ توحید را فراموش نموده و به سوی خدایان دروغین رفته بودند.

۱. صدوق، محمد بن حسین بن بابویه قمی، معانی الأخبار، بی جا، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۶۱، ص ۱۱؛ همو، التوحید، بی جا، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۵۷، ص ۹۶؛ مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار أئمة الأطهار، بی جا، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۲۶۴؛ طبرسی، علی بن حسن، مشکاة الأنوار، بی جا، نجف، کتابخانه حیدریه، ۱۳۸۵، ص ۹.

۲. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، دارصادر، بیروت، بی تا، ج ۱، ص ۲۳.

گروهی بت، گروهی ماه و ستارگان و گروهی خورشید را می پرستیدند و بالاتر از همه نمرود، خود را به عنوان خدای بزرگ معرفی می کرد.

ابراهیم علیه السلام مبارزه خود را در زمینه توحید با همه مظاهر شرک آغاز نمود. ایشان می بایست با همه این انحراف ها مبارزه کند و به شیوه های گوناگون به سوی خداوند یکتا رهنمون شود؛ گاه از مناظره بهره می - جست و گاهی از شیوه های شنیداری و دیداری چون نمایاندن افول ستارگان برای ستاره پرستان استفاده می کرد. حضرت ابراهیم علیه السلام در راه دعوت به توحید، پذیرای رنج ها و مشکلات فراوانی شد. مردم جاهل و ایمان گریز بابل، در مقابل پیشنهاد رستگاری، به جای سپاس و امتنان، ابراهیم را به کشتن و سوزاندن، افتادن در آتشی که به دستور پروردگار به گلستانی تبدیل شد، تبعید و حکم به مصادره اموال تهدید کردند. اما هیچ یک از تهدیدات نتوانست او را از راهی که در پیش گرفته بود، باز دارد و آنچه بیشتر بر این جریان دامن می زد، لجاجت عمومی ابراهیم خلیل علیه السلام، بود.

۲.۱.۲. دعوت به توحید از سوی ابراهیم علیه السلام

حضرت ابراهیم علیه السلام در راه مبارزه توحیدیش نه تنها با بت های بی جان مبارزه می کرد، بلکه با بت های جاندار چو سلاطین و پادشاهان که خود را خدایان و مربی جهان می دانستند، مبارزه می کرد. نشر عقیده توحید و قیام به دین فطرت همان هدف مقدس حضرت ابراهیم علیه السلام است که برای آن قیام کرد. به طور کلی سه دسته دعوت داشت، دعوت آزر، دعوت بت پرستان و دعوت اجرام پرستان که در ادامه بیان خواهد شد.

۱.۲.۱.۲. آغاز دعوت از خویشان

تاریخ پیامبران نشان می دهد که آنان اصلاحات خود را در آغاز کار، از بستگان خود شروع می کردند و سپس شعاع دعوت خود را گسترده تر می ساختند؛ چنانکه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پیش از همه، قوم خود را به